

Függelék („oral history”):

Tisztálkodás egy bugaci baptista familiánál

Déri Balázs

A húszas-harmincas évek fordulóján az orgoványi tanyavilág Bugac felé eső határán, a Kargala-dűlő legszélső birtokán az öregtanyában már csak hetven év körüli anyai dédapám, darvasi Szabó Balázs és néhány évvel fiatalabb hitvese, Tóth Róza maradt sérült fiukkal s '24-ben született édesanyámmal, akit mint kedvenc unokát a faluban, Orgoványon lakó nagyanyámtól „kértek kölcsön”. Másik három lányuk családjukkal a közelben, Kargalában vagy Tolvajosban lakott. Dédapa egy fiútestvérével, egy távolabbi rokonnal s népes családjajaikkal a századfordulón Mezőtúrról menekült a futóhomok vidékére, a pusztába — az árvizek s a pár évtizeddel azelőtt gyökeret vert baptista „szektát” ért üldözések elől. Mint a Mayflower utasai, ők is új hazát kerestek; messze víztől és civilizációtól, református papoktól és csendőröktől a maguk hite, a maguk törvényei szerint akartak élni, s e hitre — csöndesen, nem lármásan és erőszakosan — másokat is megtérítettek a kiskunsági pusztákon kialakuló tanyavilágban. Szabó Balázs, miközben virágzó gazdaságot épített föl családjával, 80 fő körüli gyülekezetet vezetett laikus igehirdetőként. Édesanyám — halála előtt pár évvel rögzített — visszaemlékezéseinek ezek az évek voltak a központi témája.

Ami a konferencia és bármi rituális vonatkozás miatt fontossá teszi a visszaemlékezések töredékes, mozaikká is alig kiegészíthető részleteit — anyáméit és részben az enyéim — s azok vallási néprajzi jellegű felgyűjtését, rögzítését, az az, hogy egy puritán, de eleinte német, majd angol-amerikai minták hatásának erősen kitett újprotestáns vallási közösségben már eleve igen kis helye adódott a vallási élet állandó, liturgiai-rituális elemeinek (akár a nyilvános istentiszteletet, akár a mindennapi egyéni és családi gyakorlatot tekintjük), s aztán a lelkészek, majd az egyházi közhangulat is egyre erősebben igyekeztek mindenfajta hagyománynak, „egyházias” vonásnak tekinthető szokást, liturgikus vagy paraliturgikus elemet kiiktatni, sőt elfelejteni, mert mindezeket a megmerevedés jelének tekintették. Egy „baptista vallási néprajznak” tehát eleve kevés esélye lehetett volna, sőt az ebbe a kutatásba tartozható elemeknek akár a följegyzése is a folyamatos, állandó változás követelménye ellen hatott.

Már én is elkéstem a részletek rögzítésével, gyermekkori élményeim megfakultak. Ma pedig már lényegében nincs mit kutatni: anyai őseim felekezete földta sajátos közép-európai jellegét, istentiszteleti stílusában és mindennapi életvezetésében is föloldódott a nemzetközi evangélikál újprotestantizmus világában. Ami kevés mozzanat fölbukkan az emlékezetből, mégis érdemes a följegyzésre.

A konferencián sajnos nem foglalkozott előadás a gyermekágyas asszonyok tisztulásának zsidó/ószövetségi előírásával (Lv 12) és a zsidóságban való továbbélésével, az újszövetségi Szentírásban ennek emlékezetes leírásával: Jézus templombeli bemutatásának történetével (L 2,21–40), s az erre emlékező katolikus ünneppel, Mária Tisztulása, vagy magyar népnyelven Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepével (febr. 2). (Az orthodox hagyományban a megfelelő ünnep görög neve Ipapandi/Ipapanti, a Találkozás ünnepe: Jézus találkozása a templomban szolgáló igaz öregekkel, Simeon és Anna prófétákkal.) Katolikus vidékeken a régi rítus rendje szerint gyakorolták az egyházkelés szokását (egyházkelő, avatás, avatózás, és más neveken s névváltozatokkal), vagyis mikor a gyermekágyas asszony először ment templomba és hálát adott; ezt a keresztelővel kapcsolták egybe. A protestánsoknál, különösen a reformátusoknál történetük során fölmerültek aggályok, tiltások, de ismereteim szerint pl. Dunántúlon, Kárpátalján falvakban legalábbis a közelmúltban még volt, ahol gyakorolták. XX. századi evangélikus ágendában is olvasható ennek rendje (a legújabb liturgikus könyvben nem.)

A baptisták egyik legfontosabb tanításuk szerint elvetik a gyermekkeresztiséget, tehát bizonytalán még a látszatát is el akarják kerülni annak, hogy valami olyan szertartást gyakorolnak, amely azt „pótolná”. De a belső igény valami hasonlóra mégis megvan, különösen a gyermekkeresztiséget gyakorló közege tekintettel, és megvan a bibliai példa is. (De hát a jézusi parancs ellenére általában pl. a rendszeres úrvacsorai lábmosást sem gyakorolják, csak egyes (ana)baptista és pünkösdi irányzatok, különösen külföldön, s az adventisták; nem számítva ide katolikusok, orthodoxok nagycsütörtöki szertartását!) A baptista elnevezés nem tartotta meg a fönt idézett magyar hagyományokat: *gyermekbemutatás*-nak hívják az aktust. Ilyenkor egy szokott vasárnap-i istentisztelet keretében a szülők (természetesen keresztszülők nélkül) a gyermekkel a gyülekezeti közösség elé állnak; a szertartás igen egyszerű: igeolvasás, buzdítás és a gyermekért–családért való szabad, rögtönzött ima, valamint alkalmi ének, köszöntések. Ilyen lehetett a gyermekbemutatás velem is az orgovány-kargalai tanyasi imaházban 1954 őszén. Gyermekkoromban is — már csak egészségügyi okokból is — megtartották a szülés utáni bő hat hetet, azaz mintegy negyven napot, de más pontos előírás sem a baptistáknál, sem a velük rokon felekezetekben nem volt, mert az „törvényeskedésnek” számított volna. Hogy a negyven napra hivatalos egyházi előírás nem volt, az ismereteim szerint bizonyos, de ma (blogok, honlapok tanúsága szerint) van, ahol megtartják a kb. hathetes kort, de vannak lelkészek és van olyan hely is, akik és ahol egyenesen elítélik a ritualizmus emez utolsó apró maradványát is: a szertartás a gyermek többhónapos korában is nyugodtan megtörténhet.

Korábbi tanulmányomban (*Convivium* 105–112) bemutattam az étkezéssel kapcsolatos családi vallási nézeteket, gyakorlatot. Főbb témáim voltak: „a napi rendszeres étkezésekhez kapcsolódó házi áhítat, a szombat délutánnal mint átmenettel kezdődő vasárnapimunka-tilalom következményei a vasárnapi étkezésre — egy bevilágító eset fölidézésével —, az étkezéssel kapcsolatos újszövetségi rituális tilalmak betartása és a böjthöz való viszony, továbbá a környezet többi vallása étkezéssel kapcsolatos előírásainak ismerete” (105).

Az étkezésről viszonylag gazdag anyag maradt anyám emlékezése révén, a rituális tisztasághoz kapcsolható gyakorlatról viszont csak egyetlen mozzanattal számolhatok el. Nem kell mondanom, hogy a nagyméretű gazdagparaszti tanyán nem volt külön mosdó- vagy fürdőhelyiség; ennek híján a mindennapi tisztálkodás tere télen a főépület jól fűtött, szabadkéményes konyhája, jó időben, nyáron pedig a külön épületként álló nyárikonyha volt. Édesanyám a nagykonyhai mosdóhely pontos leírását adta: a fémlavór alatt volt a hulladék zsiradékokból saját maguk főzte szappan, mellette a törölköző, alább a szennyes víznek szánt veder, mellette a tiszta víz. A nyárikonyha mindennapi alkalmatosságának leírása elmaradt, nyilván, mert kevésbé volt fontos, mint egy jellegzetes nagyobb berendezési tárgy és az abban történő tisztálkodás. Ott állt ugyanis a kád, legalábbis anyám mindig így nevezte meg, és úgy emlékezett, hogy fémből volt, nagyanyám viszont dézsának nevezte, vagyis dédapa készíthette fából.

Szombaton délben már hazament a gulyásfiú, és az alkalmilag a gazdaságban dolgozó napszámosokat is hazabocsátották, innentől kezdve csak a család maradt a tanyán, és minden további tevékenység a vasárnap előkészítésére irányult. A néprajzban is jól ismert átmeneti időszakasz volt ez az estével beköszöntő vasárnapig.

Dédapám a munkamegosztás szerint a házimunkában nem vett részt, de az udvaron állva irányította a ház és környéke tisztaságával kapcsolatos munkákat: az agyagpadlás épület és az épületet körbevevő járófelületek felsöprését, a szobák friss homokkal való felszórását, a külső falon az időjárás vagy a meszet evő tyúkok okozta sérülések kijavítását meszeléssel, a nagy udvar feltakarítását, a legkisebb ág vagy levél eltávolítását, a térség szintén friss homokkal való felszórását. Anyámtól életemben ekkor hallottam először a gyermek- vagy ifjúkorából „beugrott” szót: „poszahomokot” használtak a szóráshoz. (Utána kellett nézmem: a tájszó jelentése: ’kékesbe játszó fehér színű laza homok, amelyben semmi sem terem meg’.)

Ezután következett a főzési előkészület másnapra. Mint már részletesebben leírtam, levágták a másnapi ételhez szükséges baromfit, a húst a hűvös pincébe rakták. A vasárnapi ételt ugyanis különösen meleg időben nem főzhatték meg, mert nem állt volna el, egyébként is, még télen sem ettek semmi másnaposat. Viszont szombat délután gyúrták és vágták föl a levesbe valót, ha esetleg nem állt rendelkezésre elég szárított tészta; és az édestésztát is ekkor sütötték meg.

Mindent, amit szombaton meg lehetett csinálni, takarítani, főzni-sütni, kötelező is volt szombaton elvégezni.

A munkák végeztével a kádba vagy dézsába öntötték a katlanban fölforralt vizet, de előbb az aljára jó vastagon szórtak murvát. A hangfelvételeket visszahallgatva először azt hittem, hogy itt valami tévedés van: közúzalékra, kavicsra gondoltam, hiszen én már nem ismertem a tájszót, és korábban anyámtól ezt sem hallottam soha; jelentése: 'növényi törmelék, töredezett széna, szalma'. Később rá is kérdeztem, s akkor derült ki, hogy a gabona betakarításakor a nagy ponyváról gondosan összesöpörték a cséplés után maradt töreket (gyermekkorom Tápió-menti falujában így nevezték az ott elsősorban a vályogtégelákhoz használt anyagot), és zsákokban őrizték a gabona tárolására használt hatalmas kamrában. A murva közé különféle növényeket keverték, mint csalánt és más, gyógyhatásúnak tartott növényeket, például – anyám ezt a szót mondta – ikvicét. (A szó vagy sajátos tájszó, vagy a tövises iglice gyökere lehetett, maga a szúrós szár nem. A gyökér valóban használatos volt reumatikus panaszok ellen máshol is a népi gyógyászatban.) Minderre ráöntötték a forró vizet, s addig ázott benne a jó szagú murva, amíg a víz nem lett alkalmas a fürdésre.

Elsőnek a kislány, az unoka fürdött: az ő dolga volt, hogy jól összetapossa az ázott növényeket. Az öregek, nyilván előbb dédapa, majd a dédmama következett. Együtt nem lubickolhattak: nem csak nem értek volna el, de a szemérem is tiltotta. A kádat vagy dézsát bizonyosan folyamatosan utántöltötték meleg vízzel, mindenestre jó ideig áztatták magukat a vízben, s erre vezették vissza azt, hogy reumatikus fájdalmak egyáltalán nem bántották őket; dédanyám még 94 éves korában is fürgén mozgott, sokszor egyedül ment nagyanyám tanyájáról a féldülőnyi távolságra levő imaházba a homokban vezető gyalogösvényen.

A fürdésnek nem ez a szigorú rendje tekinthető a ritualizmus valami halvány nyomának, hanem ennek időbeli kerete: a késő szombat délután vagyis a még-éppen-nem-vasárnap, és a szent napra való irányultsága. Minden cselekvés, így a nagy tisztálkodás is az ünnepre való testi-lelki felkészülés jegyében történt. A vasárnapot teljesen kitöltötte a délelőtti hosszú prédikációs, ritkábban úrvacsorás és olyankor a gyülekezeti tagok zártkörű megbeszélését is magába foglaló istentisztelet, valamint a délutáni második, több kötetlen elemmel bíró „alkalom”, az ifjúság „szolgálatával”, zene- és énekszámokkal, szavalatokkal, felolvasásokkal, „bizonyágtételekkel”, és közben az ebéd, amely szinte mindig vendégek, pl. a közösség lelkipásztora, távolabb lakó egyháztagok, rokonok körében ment végbe.

Közvetlenül bármennyire is higiéniai és preventív gyógyászati célú volt a szombati nagy fürdés, végsősoron az ünnepre való fölkészülés átmeneti időszaka ezt is rituális jellegűvé tette. Nem kétséges, természetesen, hogy dédszüleim nem a test, hanem mindenekelőtt a szív tisztaságát tekintették a hívő életet meghatározó tényezőnek. A mindennapos imádkozás és áhítatok után azonban az „Úr házában” való vasárnapi megjelenés mint puritán vallásos életük központja az egészséges étkezés, rendes pihenés, illő tisztaság, egyszerű, de nemes öltözködés által sem elhanyagolt test különleges felkészülését igényelte.